

Bangladeş Anlaşması Tekstil İşçilerinin Umudu Olabilir mi?

Emre Eren KORKMAZ*

Özet: 13 Mayıs 2013 tarihinde 120 Ulusötesi Tekstil Şirketinin Küresel İşçi Sendikalarıyla imzaladığı “Bangladeş’te Yangın ve İşyeri Güvenliği Anlaşması” ve yangınlarda, çöken binalarda ölen ve yaralanan işçilerin tazminatlarının Ulusötesi Şirketlerce karşılanmasını amaçlayan ek “Mutabakat Belgesi” yasal bağlayıcılığı olması açısından alanında bir ilki temsil etmektedir. Bangladeş’te fabrikaların yanması ve çökmesi sonucu yüzlerce işçinin öldüğü felaketlerin ardından geniş kapsamlı bir yerel işçi mücadelesi başlamış ve bu mücadeleyi küresel sendikalarla çeşitli sivil toplum örgütlerinin düzenlediği uluslararası kampanya desteklemiştir. Bangladeş Anlaşması ise bu ikili mücadelenin etkisiyle başlayan müzakerelerin bir sonucudur. Ancak anlaşmanın müzakere sürecinde, kabul edilen maddelerinde ve uygulanış planında yereldeki işçi mücadelesi ile küresel sendikalar arasında gerilimler de açığa çıkmıştır. Bu nedenle Anlaşma ciddi kazanımları içerse de işçilerin Anlaşmadan yeterince tatmin olmadığı devam eden eylemlerden anlaşılmaktadır. Bu makalede işçi tarafını temsil eden yerel ve küresel aktörler arasındaki gerilimlerin anlaşılması için Anlaşmanın içeriği ve uygulanışı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bangladeş Anlaşması, Ulusötesi Şirketler, Küresel Sendika, neo-liberal küreselleşme, küresel yönetim, madun hareketi

May The Bangladesh Accord Be Hope for Textile Workers?

Abstract: “The Bangladesh Accord on Fire and Building Safety” which was signed by 120 transnational textile corporations on 13th May 2013 and “Memorandum of Understanding” on the payment of compensations for the workers who had lost their lives or were injured signify a new development with its legally binding aspect. After the fires and collapse of factories in Bangladesh that led to death of hundreds of workers triggered a local labour movement and a transnational solidarity campaign was initiated by Global Unions and some NGOs. Bangladesh Accord is consequence of the negotiations began after these movements. However, it is possible to witness a tension among the local labour movement and Global

* İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Doktora Programı

Unions on the issues as negotiation process and application of the Accord. Therefore, despite the earning of some serious rights, Bangladeshi labour is understood to be not satisfied by this process and continued its struggle. This article will debate the reasons of the tension within the labour side among the local movement and the Global Unions.

Key words: Bangladesh Accord, Transnational Corporations, Global Unions, Neo-liberal Globalization, Global Governance, Sub-altern Movement

Giriş

120 Ulusötesi Tekstil Şirketinin Küresel İşçi Sendikalarıyla imzaladığı “Bangladeş’te Yangın ve İşyeri Güvenliği Anlaşması” 13 Mayıs 2013 tarihinde yürürlüğe girdi ve yangınlarda, çöken binalarda ölen ve yaralanan işçilerin tazminatlarının Ulusötesi Şirketlerce karşılanmasını amaçlayan ek “Mutabakat Belgesi” için müzakereler devam ediyor. Ulusötesi Şirketlere işyeri güvenliği ile ilgili konularda Bangladeş yasalarının şart koşmadığı yükümlülükler getiren bu Anlaşma imzacı şirketler için yasal bağlayıcılığı olması açısından alanında bir ilki temsil etmekte ve daha öncesinde Şirketlerle Küresel Sendikalar arasında imzalanan gönüllülüğe dayalı Çerçeve Anlaşmalarını ileriye taşımaktadır. Bu anlaşma Ulusötesi Şirketlere tedarik zincirindeki şirketlerle ve bu şirketlerde çalışan işçilerle ilişkilerinde yeni sorumluluklar yüklemektedir.

Ulusötesi şirketlerin tedarik zinciriyle ilişkilerinde iki temel yaklaşımdan bahsedilebilir. Bunlardan ilki Ulusötesi Şirketlerin tedarikçi firmalara, bu firmalarda çalışanlara, ev sahibi ülkeye, tüketiciye ve çevreye yönelik sorumluluklarını ilan ettiği tek taraflı, herhangi bir bağlayıcılığı olmayan kurumsal sosyal sorumluluk ilkelerinin şirket içinde kurduğu birimler vasıtasıyla uygulanmasıdır. (Ratner, 2001, p. 531) İkinci yaklaşımsa Şirketlerle Küresel Sendikaların imzaladığı genellikle ILO sözleşmelerine atıflar yapan ve çalışanların temel hak ve özgürlüklerini vurgulayan Çerçeve Anlaşmalardır¹. Bu anlaşmaların yasal bağlayıcılığı olmadığı için pratikteki karşılığı şirketlerle sendikalar arasında düzenli bir diyalog mekanizmasının kurulmasını mümkün kılmasıdır. (Hammer, 2005, p. 515)

Bu makalede Ulusötesi Tekstil Şirketlerinin sendikalarla beraber imzaladığı, ILO’nun Anlaşmanın uygulanmasından sorumlu Yönetim Kurulunun başkanını atadığı, Bangladeş Devletinin de rol aldığı ve kısaca Bangladeş Anlaşması olarak adlandırılan anlaşmanın uluslararası çalışma yaşamına getirdiği yenilik incelenecektir. Bangladeş’te fabrikaların yanması ve çökmesi sonucu yüzlerce işçinin öldüğü felaketlerin ardından geniş kapsamlı bir yerel işçi mücadelesi başlamış ve bu mücadeleyi küresel sendikalarla çeşitli sivil toplum örgütlerinin

¹ Framework Agreements veya son dönemde daha çok Global Agreements olarak tanımlanmaktadır.

düzenlediği uluslararası kampanya desteklemiştir. Bangladeş Anlaşması ise bu ikili mücadelenin etkisiyle başlayan müzakerelerin bir sonucudur. Ancak anlaşmanın müzakere sürecinde, kabul edilen maddelerinde ve uygulanış planında yereldeki işçi mücadelesi ile küresel sendikalar arasında gerilimler de açığa çıkmıştır. Bu nedenle Anlaşma çeşitli kazanımları içerse de işçilerin Anlaşmadan yeterince tatmin olmadığı devam eden eylemlerden ve öne sürülen taleplerden anlaşılmaktadır. Bu makalede işçi tarafını temsil eden yerel ve küresel aktörler arasındaki gerilimlerin anlaşılması için Anlaşmanın içeriği ve üzerinde anlaşılan yol haritası tartışılacaktır.

Gerilimlere sebep olan çelişkilerin analizi ise iki teorik yaklaşımın karşılaştırılması üzerinden yapılacaktır. Bunlardan ilki “Küresel Yönetişim” yaklaşımıyken diğeri “Aşağıdan Küreselleşme” anlayışıdır. Küresel Yönetişim anlayışı neo-liberal hegemonik küreselleşmenin eksiklerine işaret etmekle beraber mevcut sistemi yeniden üretmektedir. Buna göre paydaşlar (yerel ve küresel sendikalar, Ulusötesi Şirketler, devlet) işçilerin temel haklarını ve taleplerini müzakereler yoluyla ele almalı ve ortak çıkarları belirleyerek bir noktada buluşmalıdır. İkinci ve karşıt yaklaşım ise hegemonik neo-liberal küreselleşmeye toptan karşı çıkan ve alternatif olarak aşağıdan, toplumsal mücadelelere dayanan yeni bir küreselleşme talep etmektedir. Bir madun hareketi olarak hakim hegemonyayı bir bütün olarak değiştirmeyi hedeflemektedir. “Aşağıdan Küreselleşme” anlayışının “Küresel Yönetişim”e yönelik eleştirilerinin analizi üzerinden değerlendirildiğinde Bangladeş Anlaşması nezdinde yerel ve küresel aktörler arasındaki gerilim noktalarını açıklamak mümkün olacaktır. Anlaşmanın hangi anlayış çerçevesinde hazırlandığı Bangladeş’te çalışma yaşamında ve sınıflar arası mücadelenin geleceğinde olası değişimleri ve doğuracağı etkileri öngörmeyi beraberinde getirecektir.

Bu tartışma Bangladeş, Kamboçya, Pakistan gibi ucuz işgücüne dayalı büyüme stratejisi izleyen ve ülke ekonomisinin bağımlı olduğu tekstil-hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren binlerce tedarikçi şirketle bu şirketlerde çalışan milyonlarca işçinin Ulusötesi Tekstil Şirketleriyle ilişkisindeki değişim dinamiklerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu ülkelerin haricinde tekstil sektöründe tedarik zincirinde yer alan Türkiye, Portekiz, Fas, Brezilya gibi ülkelerde uluslararası mekanizmaları ve ulusötesi kampanyaları örgütlenme çalışmalarının parçası olarak değerlendiren sendikal hareketin stratejisinde de güncellemelere neden olacaktır.

Ulusötesi şirketler çalışma yaşamına dair karşılaşılan sorunlarda genellikle sorunların ulusal yasalar çerçevesinde çözülmesi gerektiğini iddia ederek kendi sorumluluklarını reddetmekte ve işçi ile tedarikçi şirket arasındaki ilişkilerde Kurumsal Sosyal Sorumluluk ilkeleri üzerinden gözlemci statüsünde yer almayı tercih etmektedir. (Ararat and Bayazit, 2009, p. 216) Oysaki mevcut çalışma şartlarından yararlanmanın yanı sıra sistemi yeniden üreten ve küresel düzeyde tekstil sektörünü kontrol eden bu şirketler bağımsız bir taraf veya gözlemci konumunda değildir, üretimin bir parçasıdır, planlayıcısıdır ve yönlendiricisidir. Bu açıdan Bangladeş Anlaşmasıyla ilk kez Ulusötesi Tekstil Şirketleri Bangladeş

yasalarınca sorumlu tutulmadıkları iş güvenliği alanında doğrudan yükümlülük altına girmeyi kabullenmiştir.

Makalede öncelikle Bangladeş Anlaşması ve Mutabakat Belgesinin müzakere süreci ve içeriği izah edilecek, ardından bahsi edilen iki yaklaşım kısaca tanıtılacak ve bu yaklaşımlar nezdinde Anlaşmanın oluşum süreci ve içeriği analiz edilecektir.

Bangladeş Anlaşması'nın İçeriği

Bangladeş'te toplam ihracatın %78'i, GSYH'nin %15'i, sınai istihdamın ise %45'i tekstil sektörüne karşılanamaktadır. (bangladeshaccord.org, 2014) Ucuz işgücüne dayalı sanayi politikasının yanı sıra işçi sağlığı ve iş güvenliği ilkelerinin ve ILO'nun temel sözleşmelerinin yaygın şekilde ihlal edilmesi sebebiyle Bangladeş uzun süredir küresel emek hareketinin dikkatini çekmekteydi. Bu bağlamda küresel sendikaların ve ilgili STÖ'lerin Bangladeş'te tekstil işçilerinin çalışma şartlarını ele alan çeşitli kampanyaları gündeme gelmektedir. Ancak 2012 ve 2013 yıllarında tekstil fabrikalarında ardı ardına çıkan yangınlar ve çöken binalar sonucunda yüzlerce işçinin ölmesi Bangladeş'te üretim yapan Ulusötesi Şirketleri somut adım atmaya zorlamıştır. Anlaşma bu sürecin sonucunda gündeme gelmiş ve imzalanmıştır.

24 Kasım 2012'de bir tekstil fabrikasının yanması (Tazreen yangını) sonucu 117 işçinin can vermesi ve 24 Nisan 2013 tarihinde bir başka tekstil fabrikasının çökmesi (Rana Plaza) sonucu 1.133 işçinin yaşamını yitirmesi iki yönlü bir toplumsal baskının açığa çıkmasına sebep oldu. Bunlardan ilki ülke içinde tekstil işçilerinin düzenlediği kitlesel protesto hareketleri iken, diğer yanda uluslararası alanda küresel sendikaların ve ilgili sivil toplum örgütlerinin birlikte gerçekleştirdiği kampanya ile Bangladeş'te üretim yapan Ulusötesi Tekstil Şirketlerini sorumluluk almaya davet eden çalışmalardır. Bu iki hareket arasında belirli düzeyde bir koordinasyon olsa da Bangladeş sendikalarının oldukça güçsüz olması ve sendikalardan bağımsız bir işçi hareketinin mevcut olması nedeniyle iki hareketin birbirini bütünlendiğini iddia etmek zordur. Buna rağmen söz konusu toplumsal baskının somut bazı kazanımları olmuştur. Bangladeşli işçiler aylık asgari ücretlerini %76 arttırarak 67 dolara yükseltebilmiş (işçilerin hedefi 100 dolara çıkarmaktır) ve uluslararası alanda Bangladeş Anlaşması şirketlerle sendikalar arasında imzalanarak Şirketler işyeri güvenliği konusunda belirli yükümlülükleri üstlenmeyi kabul etmiştir.

13 Mayıs 2013 tarihinde imzalanan Bangladeş Anlaşmasına Bangladeş'te üretim yapan ulusötesi firmaların imza atması halen mümkündür. Anlaşmanın bir tarafında IndustriALL Küresel Sanayi İşçileri Sendikası ve UNI Küresel Hizmet İşçileri Sendikası ile Bangladeş'ten tekstil sendikaları yer alırken, diğer yanda 120 Ulusötesi Tekstil Şirketi imzacı olmuştur. Bazı sivil toplum örgütleri de gözlemci olarak sözleşmeye imza atmıştır². Anlaşma 120 ulusötesi şirketin 2000'e yakın tedarikçisini kapsamaktadır. Bu fabrikalarda 2 milyon işçinin çalıştığı ve buradaki

² Gözlemci S.T.Ö.ler: Workers Rights Consortium, International Labor Rights Forum, Clean Clothes Campaign, Maquila Solidarity Network

üretimin Bangladeş tekstil ihracatının %70'ini karşıladığı belirtilmektedir. (Boix, 2013)

“Bangladeş’te Yangın ve İşyeri Güvenliği Üzerine Anlaşma” yasal bağlayıcılığı olan bir anlaşmadır. Yasal bağlayıcılık Uluslararası Tahkim Sözleşmelerine dayanarak yerine getirilmektedir. (Boix, 2013) Uluslararası Tahkim özel taraflara başvuru hakkı tanınması sebebiyle bu Anlaşmada devreye girmektedir. Taraflar gönüllü olarak imza atmakta ve imza atmalarıyla beraber kendilerini bağlamaktadırlar. Anlaşmanın uygulanışı ve ihlali halinde atılacak adımlar 1958 New York Sözleşmesi³ kapsamında değerlendirilecektir.

Bangladeş Anlaşması ile Ulusötesi Tekstil Şirketleri tedarik zincirlerindeki fabrikalarda yangın ve işyeri güvenliği konularında gerekli önlemlerin alınmasında yükümlülüklerini kabul etmişlerdir. Anlaşmada Ulusötesi Şirketlerin tedarikçilerindeki üretim düzeylerine göre üçlü bir sınıflandırma yapılmakta ve yükümlülükler buna göre paylaştırılmaktadır. Anlaşma sonucunda kurulan Denetim Ekibi imzacı firmaların tüm tedarikçi fabrikalarını ziyaret edip kontrol edecek ve işyeri güvenliği üzerine rapor hazırlayacaktır. Tehlikeli olduğu tespit edilen işyerlerinde ihtiyaca göre fabrikanın tadilatının yapılması, yıkılıp yeni baştan inşa edilmesi veya taşınması karar altına alınabilecektir. İşyerinin bir süre için kapanması gerekirse işçilerin işleri korunacak ve inşaat-tadilat süresince maaşları ödenecektir. Böylesi durumlarda belirlenen fabrikada üretim yapan Ulusötesi Şirketler yerel tedarikçisinin masraflarına ortak olacaktır. Ölüm ve yaralanma vakalarında Ulusötesi Şirketler de tazminatların ödenmesini güvence altına alacaktır. (Accord, 2013)

Anlaşmanın süresi beş yıldır. Anlaşmayı yönetmesi için sendikalardan ve ulusötesi şirketlerden üçer temsilcinin olduğu bir yönetim kurulu belirlenmiştir. Kurulun başkanı ise tarafsız olarak kabul edilen ILO’nun atadığı bir temsilcidir. Kararlar oybirliği ile alınmaktadır. Bu kurul bağımsız bir denetim ekibi ve denetimlerden sorumlu bir müfettiş istihdam etmekte, kararlar ve uygulamalar bu ekibin raporları doğrultusunda hayat bulmaktadır. Bu kapsamda öncelikle yangın ve işyeri güvenliği üzerine bir ulusal eylem programı hazırlandı. Başmüfettiş ise 17 Ekim 2013 tarihinde göreve başladı. Ayrıca konu hakkında işçilere ve işverenlere eğitim vermesi için başka bir ekip daha oluşturuldu. Bu çalışmaların finansmanı ulusötesi şirketlerce karşılanmaktadır. (Accord, 2013)

Yürütme Komitesi, Ulusal Eylem Planının uygulanması sürecinde ihtiyaç duyması halinde Bangladeş Hükümeti Çalışma ve İstihdam Bakanlığının, ILO’nun,

³ Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards/Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkındaki New York Sözleşmesi’ne göre gerçek ve tüzel kişiler arasında doğan uyuşmazlıklarda, icrası istenen devletin dışında verilen hakem kararları tanınmaktadır. Yazılı anlaşmalara eklenen hakem şartı ve mukavelesi ile hayat bulmaktadır. Sözleşmeyi Türkiye 1991 yılında onaylamıştır.

(<http://nasamer.ku.edu.tr/sites/nasamer.ku.edu.tr/files/mevzuat/conventions/tr/New%20York.pdf>, Erişim tarihi 30.09.2014)

işveren ve işçi sendikalarının yer aldığı “Üst Düzey Üçlü Komite”ye danışabilmektedir. (Accord, 2013) Bangladeş Devleti ve Bangladeşli tekstil işverenleri Üçlü Komite üzerinden sürece müdahil olabilmektedir. Ancak esas icracı organ olan Yönetim Kurulunda işveren tarafını Ulusötesi Tekstil Şirketleri temsil etmektedir. Bangladeş işçilerini ise Bangladeşli sendikalarla beraber küresel sendikalar temsil etmektedir. Bangladeşli sendikaların güçsüzlüğü ve ülkedeki tekstil işçilerinin mücadelesini yönlendirmedeki yetersizlikleri (örneğin anlaşma sonrasında grevlere son verme çağrısına işçiler itibar etmemiştir) ile Bangladeşli işverenlerin sürece doğrudan katılımındaki zayıflık dikkate değerdir. Bu, sorunu bizzat yaşayan esas aktörlerin dışarıdan baskı ve müdahaleye açık olmasına neden olabilir, zaten Ulusötesi Şirketlerin rekabetçi ve maliyeti düşürücü baskılarına maruz kalan yerli tedarikçi şirketlerinin ekonomik bağımlılığını pekiştirebilir ve sorunların tespitini ve kökten çözümünü erteleyebilir.

Mutabakat Belgesi ise bu anlaşma görüşmelerine paralel şekilde yürüyen, ayrı bir müzakere sürecidir. Tazreen yangınında ve Rana Plaza'nın çöküşünde ölenlerin ve yaralananların tazminatlarının ulusötesi firmalarca karşılanması hedeflenmektedir. Bangladeşli fabrika sahipleri de bu felaketlerle beraber battıkları için ulusötesi şirketlerin sorumluluk alması talebi öne çıkmıştır. Müzakerelere bu iki fabrikada üretim yaptığı tespit edilen 29 ulusötesi şirket davet edilmiştir. Aralık 2013'e kadar toplantılara 9'u icabet etmiştir. Diğerleri ya felaket zamanında üretim yapmalarını gerekçe göstermişler ya da böylesi bir yükümlülük altına girmeyeceklerini deklare etmişlerdir. Reddeden firmalar aleyhinde kampanyalar sürmektedir. (Boix, 2013)

Müzakerelere katılan 9 ulusötesi şirketin 4'ü Aralık 2013'e kadar Belgeyi imzalamayı kabul etmiştir. Mutabakat Belgesinde öncelikle her işçinin Ocak 2014'e kadar toplam maaşlarının ödenmesi kabul edilmiştir. Ardından ölen ve yaralanan işçilerin tazminatları hesaplanmaktadır. Tazminatların hesaplanması yönteminde ise henüz bir netlik yoktur. Ancak sendikaların görüşü işçinin emeklilik yaşına kadar alacağı ücretin hesaplanıp ödemesinin yapılmasıdır. Tazminatların ölen ve yaralananlarla beraber yaklaşık 3 bin kişiyi kapsamı beklenmektedir. Sendikalar toplam ödenecek tutarı 25 ile 45 milyon Euro arasında olacağını tahmin etmektedir. (Boix, 2013)

Bangladeş Anlaşması: Neo-liberal Küreselleşmeye Karşı Tehdit mi Yoksa Onun Parçası mı?

Bangladeş Anlaşması Ulusötesi Şirketleri Bangladeş yasalarınca şart olmayan yükümlülükler konusunda yasal bağlayıcılığı olan bir anlaşmaya imza atmaya mecbur etmesi nedeniyle çalışma yaşamında önemli bir gelişmedir. Sosyal sorumluluk ilkeleri ve çerçeve anlaşmaları bu anlaşmanın getirilerinden etkilenecektir. Ancak meseleye işçi tarafından yaklaşıldığında bu başarı nasıl yorumlanmalıdır? İşçi cinayetlerine sebep olan yoğun emek sömürüsüne dayalı

çalışma düzenini değiştirmeye ve neo-liberal hegemonyaya karşı çıkmaya müzakere süreci, anlaşmanın maddeleri ve üzerinde uzlaşılan yol haritası nasıl bir katkı sunmuştur? Dünya tekstil sektörünü yönlendiren Ulusötesi Tekstil Şirketlerini masaya oturmaya mecbur bırakan inisiyatif acaba müzakere sürecinde kaybedilmiş ve yol haritası şirketlerin makul bulduğu bir düzeye mi getirilmiştir? Uluslararası kamuoyunda sempatiyle karşılanan ve destek gören Bangladeşli işçilerin eylemleri üzerinden sergiledikleri iradi tavır müzakere sürecine yansımış mıdır? İşçi tarafından bakıldığında bu sorulara olumlu cevap vermede temkinli hareket edilmesi için önemli sebepler bulunmaktadır. İşçiler Anlaşmanın ardından şirketlerin, devletin ve sendikaların beklediği gibi işyerlerine dönmemiş, mücadeleyi sürdürme kararı almış, grev ve şiddet içeren eylemleri sürdürmüştür. Müzakere sürecinde belirlenen ücret artışı işçileri tatmin etmemiştir. Anlaşmada belirlenen yol haritasındaki fabrika denetimleri süreci ise işçilerin katılımını dışlayan, hatta Bangladeşli tedarikçi firmaları da arka plana iten ve küresel sendikalarla ulusötesi şirketlerin belirli dönemlerde gerçekleştirdiği çeşitli projelerin bir benzeri şeklinde kurgulanmıştır. Bu bölümde işçi tarafında gözlemlenen gerilimi “aşağıdan küreselleşme” yaklaşımının “küresel yönetim” anlayışına eleştirisi üzerinden anlamaya çalışacağız.

Aşağıdan Küreselleşme perspektifi neo-liberal küreselleşmenin kurduğu hegemonyaya karşı çıkmaktadır. Buna göre STÖ’ler, tüketiciler, sendikalar, işçiler sistemin yeniden üretimini sağlayan pazar-odaklı işgücü koşullarını reddetmeli, kurumsal sorumluluk iddialarını kabul etmemeli ve kendi alternatif yaklaşımlarını sergilemelidir. (Santos ve Garavito, 2005) Bu yaklaşım konvansiyonel, yukarıdan aşağıya, küresel legal dönüşümlere karşı çıkmaktadır, çünkü üretimin küreselleşmesi ve ulusötesi şirketlerin artan gücü sebebiyle şirketlerin ve neo-liberal kurumların yaptığı anlaşmalar uluslararası hukukun şekillenmesinde etkili olmaktadır. Hegemonya karşıtı küreselleşmenin parçası olan ağlar, örgütler ve inisiyatifler hegemonik neo-liberal küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve siyasi sonuçlarına karşı çıkmaktadır. Karşı-hegemonik yaklaşımların güçlenmesi hakim sınıfların ideolojik üstünlüğünü ve iktidarını zayıflatan bir işleve sahiptir. Küresel kolektif eylem bu anlayış açısından ayırıcı bir ilkedir. (Santos, 2005)

Küresel yönetim anlayışında ise neo-liberal küreselleşmeye toptan bir karşı duruş bulunmamaktadır, yaşanan sorunlara çözüm bulmaya yönelik reformlar önerilmektedir. Küreselleşmeyle beraber devletlerin ana aktör olarak uluslararası hukukta yetersiz kalması ve şirketler, STÖ’ler gibi farklı aktörlerin güç kazanması nedeniyle uluslararası hukukun oluşumunda ve küresel yönetimin sürdürülmesinde izlenmesi gereken yol üzerinde durulmaktadır. Küresel ekonominin salt “pazar güçlerine” bırakılmaması gerektiğini, belirli müdahalelerin ve düzenlemelerin olması gerektiğini öne sürmektedir. Çok-paydaşlı yapılar oluşturarak devletlerle sınırlı kalmayan, karar alma süreçlerine şirketleri, STÖ’leri, sendikaları ve diğer ulusötesi ağları da ekleyen ve uluslararası hukukta norm oluşumunu paydaşların katkılarını dikkate alınarak yerine getirmeyi savunmaktadır. (Santos ve Garavito, 2005)

“Aşağıdan küreselleşme” anlayışına göre “küresel yönetim” anlayışında toplumsal dönüşüm, halk katılımı, toplumsal adalet, iktidar ilişkileri, toplumsal çatışma gibi bazı kavramlara yer verilmemesi eleştirilmektedir. Politik vizyon ve stratejileri toplumsal dönüşüm ve özgürleşme misyonu göz önüne alınarak belirlenmemektedir. Teknik düşünceye odaklı uzmanların çalışmaları siyasi mobilizasyona yeğ tutulmaktadır. (Santos, 2005)

Bangladeş Anlaşması Bangladeş ve benzeri ülkelerde tekstil sektöründe çalışan milyonlarca işçinin daha sağlıklı ve güvenli işyerlerinde çalışmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bununla beraber Bangladeş ve benzeri koşullardaki ülkelerde işçilerin temel haklarından yararlanmaları ve yaşam ücreti almaları için bir referans olması bilhassa küresel sendikalar açısından beklenmektedir. Ancak acaba Anlaşma, neo-liberal küresel hegemonyaya karşı bir başkaldırı ve ezilenlerin-madunların tabandan yükselen bir karşı-hareketi midir yoksa neo-liberal küreselleşmenin bir parçası olan ama sistemi reforme etmeye çalışan küresel yönetişimi mi güçlendirmektedir?

Anlaşmanın kapsamının genişliğinde ve imzacı firmaları zorlamasında Bangladeşli işçilerin verdiği mücadelenin belirleyiciliği açıkken Anlaşmanın içeriği ve uygulanış yöntemi dikkate alındığında yereldeki mücadeleden uzaklaşıldığı ve sürecin teknik yönünün ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Yerel mücadele ile uluslararası kampanya ve müzakereler arasındaki ortaklıkların ve gerilimlerin analizi geleceğe dair öngöründe bulunmayı mümkün kılmaktadır. Bir yanda Anlaşmaya yol açan, ulusötesi sermayeyi, Bangladeşli tedarikçi sermayeyi ve Bangladeş devletini somut adım atmaya zorlayan Bangladeşli tekstil işçilerinin uzun süredir devam eden kitlesel protesto eylemleri vardır. Bu yönüyle “aşağıdan küreselleşme”nin, yani toplumsal mücadelelerin küresel düzeyde uluslararası çalışma yaşamını etkilemesinin ve değiştirmesinin imkanlarını analiz eden yaklaşımın somut bir örneğidir. Diğer yanda ise doğrudan tekstil işçilerini temsil eden bir klasik, kurumsal bir örgütlülük olmadığı için Anlaşmayı takip eden, müzakereleri sürdüren ve tekstil işçilerinin sendikalaşma çabalarını kendi perspektifiyle yönlendirmeye çalışan küresel sendikaların benimsediği küresel yönetim yaklaşımı vardır.

Küresel sendikalar, Bangladeşli sendikalar ve çeşitli sivil toplum ağlarının koordineli gerçekleştirdiği kampanya sonucunda tekstil sektöründe Ulusötesi Şirketlerle müzakereler başlamış ve müzakerelerde somut bir yol haritasının belirlenmesi üzerinde durulmuştur. Bu müzakereler sayesinde Ulusötesi Tekstil Şirketleri nezdinde yerel sendikaların tanınması da sağlanmıştır. Ulusötesi Şirketlere Bangladeş ulusal yasalarınca şart olmayan maddi yükümlülükler getirilmiştir.

Bangladeş Anlaşması doğrudan ILO'nun veya devletlerin inisiyatifiyle ortaya çıkan, yukarıdan aşağıya yapılan bir düzenleme değildir, toplumsal hareketlerin sonucu ve mücadelesi ile imzalanan bir anlaşmadır. Bangladeş Anlaşmasında ILO, aşağıdan gelen talebin sonucunda sürece uygulama aşamasında müdahil olmuştur. ILO'nun Bangladeş Ofisi başından bu yana sürecin gözlemcisi olmuştur ancak merkezi düzeyde yönetim kurulunun başkanlığını kabul etmesi anlaşmanın

imzalanması sürecinde tarafların talebi üzerine mümkün olmuştur. Bu açıdan bilhassa işçi, işveren ve devlet temsilcilerinin ortaklaşmasına dayalı kararlar alan ve uluslararası çalışma hukukunun merkezinde yer alan ILO'nun fonksiyonunun taraflarca daha sık sorgulandığı bir dönemde kurulu mekanizmaların dışında ILO'ya misyon yüklenmesi aşağıdan küreselleşme yaklaşımının argümanlarına uygun bir durumdur.

Küresel sendikalarla Ulusötesi Şirketler arasında imzalanan Küresel Çerçeve Anlaşmaları, anlaşma maddelerinin tedarik zincirinde uygulanmasını denetlemede yetersiz bulunmaktadır. (Stevis, 2008, p. 8) Bangladeş Anlaşması Küresel Çerçeve Anlaşmalarının geliştirilmesi açısından da önem kazanmaktadır. Bangladeş genelinde tedarikçilerde işyeri güvenliğini değerlendirmek için bağımsız bir denetim ve eğitim ağının kurulması, denetim sonucunda hazırlanan raporlar ekseninde çözüm önerilerinin hayata geçirilmesi ve ortaya çıkan finansal ihtiyaçları karşılamada Ulusötesi Şirketlere de yükümlülük vermesi açısından Anlaşma, Çerçeve Sözleşmelere göre daha somut kazanımlar sunmaktadır.

Bangladeş Anlaşması, Ulusötesi Şirketlerin sosyal sorumlulukları ve yükümlülükleri konusunda yeni bir sayfa açmıştır. Ulusötesi Şirketler işçi ile yerel tedarikçi arasında yaşanan sorunlarda aracı, üçüncü taraf rolünden çıkartılmıştır. Hak ihlalleri söz konusu olduğunda Ulusötesi Şirketlerin de bire bir sorumlu olarak kabul edilmesi dikkate değerdir. Ulusötesi Tekstil Şirketleri tedarik ağındaki şirketlerle ilişkisinde yasal olarak ithalatçı firma olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın ekonomik gücü nedeniyle ürün aldığı ülkelerdeki tekstil sektörünün gelişiminde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Ulusötesi şirketlerin tedarikçiler arası rekabeti kışkırtması, daha çok ürünü, daha kısa sürede ve daha ucuza üretme peşinde koşması üretim yapılan ülkelerdeki çalışma yaşamını olumsuz şekilde etkilemekte, işçiler daha kötü şartlarda çalışmaya mecbur bırakılmaktadır. Bangladeş Anlaşması bu gerçeğe işaret etmekte ve Ulusötesi Tekstil Şirketlerini tedarik zincirindeki şirketlerde çalışma yaşamında ortaya çıkan belirli sorunlarda sorumlu tutmakta ve sorunun çözümünde kendilerine rol vermektedir. Anlaşmaya göre şayet fabrikanın güvenliği yeterli değilse veya bir kaza yaşandıysa Ulusötesi Tekstil Şirketi hiçbir sorumluluğu yokmuş gibi davranamaz ve tedarikçisini yüz üstü bırakıp başka firmalarda üretimini sürdüremez. Üretim esnasında gerekli önlemlerin alınmasına katkı sunmalı ve kaza halinde işçilerin tazminatlarından fabrikanın yeniden üretime geçmesine kadar bir dizi konuda tedarikçi firmaya finansal destek sunmalıdır.

Bu anlaşmanın imzalanması sürecinde küresel ve yerel sendikalarla STÖ'ler koordineli olarak çalışmışlar, sokak eylemlerinden dayanışma gösterilerine ve lobi çalışmalarına çeşitli mekanizmalar iç içe kullanılmıştır. Kampanya sürecinde yerelde Bangladeşli işçilerin daha yüksek ücret ve sendikali çalışma talebi savunulurken, Bangladeş devleti ile sermayesi dışarıdan, müşterileri üzerinden de adım atmaya zorlanmıştır. Ulusötesi Şirketlerle müzakereler temel olsa da sürece ILO'nun ve Bangladeş Devletinin dahil olması da sağlanmış ve ulusal hukukun da işçi hakları lehine güçlendirilmesi için taleplerde bulunulmuştur.

Rajagopal (2003) uluslararası hukukun oluşumunun yalnızca yukarıdan aşağıya, anlaşmalar ile formal ve içsel kurallar çerçevesinde gerçekleşmediğini, sıradan insanların gündelik deneyimlerinin, direnişlerinin ve taleplerinin de dışsal bir etki olarak uluslararası hukuku şekillendirdiğine işaret etmektedir. DTÖ şikayet mekanizması, kurumsal sosyal sorumluluk gibi çok çeşitli uygulamalar bu taleplerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bangladeş Anlaşmasının imzalanmasında iki yönlü bir baskı söz konusudur. İlki Bangladeş'te tekstil işçilerinin 2013 yılı boyunca sürdürdüğü kitlesel protesto hareketidir. İkincisi ise küresel sendikalar ve STÖ'ler tarafından yürütülen uluslararası kampanyadır. Ulusötesi Tekstil Şirketleri, ILO ve Bangladeş devleti ile yürütülen müzakere ve görüşmelerle anlaşmaların maddeleri bu iki yönlü sürecin sonucunda açığa çıkmıştır.

Ancak bu ikili süreç kendi içinde gerilimleri ve uzlaşmaları içermektedir. Buna yol açan esas sebep ise makalede incelenen küresel yönetim anlayışı ile aşağıdan küreselleşme yaklaşımı arasındaki çelişkiden kaynaklanmaktadır. 120 Ulusötesi Tekstil Şirketini müzakerelere oturmaya ve bu anlaşmadaki sorumlulukları üstlenmeye iten esas sebep Bangladeş'te süren toplumsal hareket ile uluslararası kampanyanın özellikle merkez kapitalist ülkelerdeki kamuoyunda ilgi görmesidir. Bu açıdan Anlaşmayı ortaya çıkaran belirleyici gücün aşağıdan küreselleşme yaklaşımının argümanlarına denk düştüğü anlaşılmaktadır.

Diğer yandan işçileri temsil eden sendikaların oldukça güçsüz olması ve toplumsal hareketi yönlendirme, temsil etme yetkilerinin olmaması küresel sendikaların ve yerel üyelerinin Şirketlerle ve devletle müzakerelerde imzaladığı kararların hayata geçmesinde gerilimlerin açığa çıkmasına neden olmaktadır. Sendikaların temsil gücünün olmaması atılan imzanın meselenin çözümüne katkı sunup sunmayacağını tartışma konusu yapmaktadır. Örneğin yerel ve Küresel Sendikaların asgari ücretin %76 artarak aylık 67 dolara çıkarılmasını kabul etmesine karşın tekstil işçilerinin yoksulluk sınırı olan aylık 100 dolar ücret talepli mücadelesi sürmektedir⁴. Yine sendika yetkililerinin işe geri dönme, grevlere son verme veya eylemlerde şiddet hareketlerine girmeme gibi çağrılarının da karşılığının olmadığı anlaşılmaktadır. (Marriott, 20.11.2013)

Bangladeş'te tekstil işçilerinin klasik yasal sendikal örgütlenmelerinin hakim olmaması, bu amaçla kurulan sendikaların oldukça güçsüz olması tekstil işçilerinin başıbozuk, örgütsüz hareket ettikleri anlamına gelmemektedir. İşçilerin tarihsel süreç içinde geleneksel, militan, gizli, iç dayanışma örgütleri oluşturdukları bilinmektedir. İşçilerin protesto eylemlerinde sanayi tesislerinin ve yerleşim yerlerinin özelliklerini kendi lehlerine bir savunma hattı olarak değerlendirmeleri,

⁴ Bangladeş'te yaşam ücreti olarak 103 dolar (8114 Taka) ücret hesaplanmaktadır. İşçilerin talebi bu ücrettir. Anlaşılan oran ise 67 dolardır (5300 Taka). Ancak bu bir pakettir ve net ücret 3 bin Takadır. 1280 Taka kira desteği, 320 Taka sağlık desteği, 200 Taka ulaşım desteği, 500 Taka gıda yardımınıdır. Maaş artışları yıllık %5 olacaktır ve yalnızca net ücret artacaktır. Ancak Bangladeş'te enflasyon oranı %7-12 arasındadır. Dolayısıyla mevcut ücretler de zamanla eriyecektir. (Marriott, 20.11.2013)

bölgesel grevler gerçekleştirmeleri, resmi görüşmelere karşın kendi içlerinde tutarlı taleplerini sürdürmeleri ve kabullenmedikleri kararlar karşısında tavırlarını açıkça sergilemeleri gibi olgular fiili yerel işçi örgütleri ağıyla yerel ve küresel düzeydeki resmi, kurumsal sendikalar arasındaki gerilimlerin açığa çıkmasına neden olmaktadır. (Marriott, 20.11.2013) Bu hareketin merkez kapitalist ülkelerde Şirketleri teşhir eden, dayanışma amaçlı faaliyet yürüten STÖ ağlarıyla da ilişki içinde olmaları ve bazı STÖ ağlarının tutumlarını sendikal yapılar yerine yerel örgütlenmelerin tavrına göre şekillendirmeleri de “aşağıdan küreselleşme” olgusunu ete kemiğe büründürmektedir. Bu nedendir ki anlaşma Mayıs ayında imzalanmış olsa da yeni imzacılar eklenmekte ve Yürütme Kurulu, denetim ve eğitim birimleri faaliyete başlamış olsa da kanuni ve ekonomik talepler öne sürülmeye devam etmektedir.

Bununla beraber Bangladeş'teki iş kazaları nedeniyle kamuoyunda hedef haline gelen ve yerelde fiili grevler sonucunda üretim sürecini disipline etmekte zorlanan Ulusötesi Tekstil Şirketlerinin, Bangladeşli yerli sermayenin ve devletin çalışma yaşamını düzen altına almak için bir dizi reformun yanı sıra yasal, kurumsal sendikaların oluşmasına daha sıcak baktığı da anlaşılmaktadır. Anlaşmanın hemen sonrasında sendikalı, toplu iş sözleşmeli fabrika sayısında artışın olması ve bu çabaların önceki dönemlerden farklı olarak işverenlerce tanınması, yönetimleri genellikle akademisyen, avukat ve profesyonel politikacılardan oluşan işçi sendikalarının kamuoyunda öne çıkarılması gibi olgular ülkede çalışma yaşamının geleceği konusunda resmi vizyonu ortaya sermektedir. (Marriott, 20.11.2013)

Bangladeş anlaşmasına bakarken dikkat edilmesi gereken bir diğer konu da oluşturulan kurumsal yapılarıdır. Hegemonya karşısı aşağıdan küreselleşme anlayışında kurumsallaşma olgusu da aşağıdan yukarı, dayanışma temelinde, alternatif yapılar şeklinde düşünülmektedir. Ayrıca taraflar siyasi ve ekonomik açılardan eşit olmadığı için bir masa etrafında temsil edilmek yerine ezilen kesimlerin kolektif eylemlerine özel önem verilmektedir. Küresel yönetim anlayışında ise çok-paydaşlı yapı ön plandadır. (Santos ve Garavito, 2005) Bangladeş Anlaşmasıyla kurulan mekanizma bire bir küresel yönetim anlayışını temsil etmektedir. Görüşmeler genellikle Avrupa'da gerçekleşmektedir. Görüşmelerde işçilerin fiili örgütlenmelerinin temsil edilmesi mümkün değildir. Fabrika denetimlerini gerçekleştirecek, soruşturmaları yapacak başmüfettiş Kanadalı bir uzman olan Brad Loewen'dir ve daha önce Bangladeş'te hiç bulunmamıştır. Teknik Danışman olan Rob Wyass ABD'li bir çalışma ilişkileri uzmanıdır. Anlaşma dahilinde uluslararası çalışmalardan sorumlu olan Alan Roberts ise İngiltere'de kurumsal sosyal sorumluluk konusunda sendikaların ve şirketlerin paydaşları olduğu Ethical Trade Initiative'in eski başkanıdır. (The Star, 22.10.2013) Dolayısıyla şirketlerin ve sendikaların 3'er temsilcisinin olduğu ve ILO'nun başkanlığında toplanan Yönetim Kurulunun denetiminde çalışacak ekip teknik uzmanlardır, Bangladeş'ten, Bangladeşli tekstil işçilerinden ve yereldeki çalışma ilişkilerinde yaşanan gerilimlerden bihaberdirler.

Bu noktada şöyle bir ayrım yapmak mümkün görünmektedir. Anlaşmaya hayat veren, işçilerin çalışma koşullarında önemli ilerlemeler getiren, işçilerin birçok talebini kabul ettiren ve Ulusötesi Tekstil Şirketlerini birebir muhatap kabul ederek onlara bağlayıcı yükümlülükler getiren belirleyici güç, “aşağıdan küreselleşme” yaklaşımının argümanlarıdır. Bu sayede yereldeki işçilerin mücadelesinin diğer ülkelerde kendileriyle dayanışma içinde olan örgütlenmelerle kurduğu bağ şirketler nezdinde etkili bir kamuoyu baskısı oluşturmuştur. Ancak anlaşmanın ardından oluşturulan kurumsal mekanizma küresel yönetim anlayışına uygundur. Yerel sendikaların ücret zammını yetersiz bulan işçileri işbaşı yapmaya ikna etmeye çalışması, hükümetin sendikaların önünü açan reformları gündemine alması ve Anlaşmanın mekanizmalarında istihdam edilen kişilerin özellikleri de küresel yönetim anlayışının Bangladeşli işçilere dışarıdan dayatıldığını göstermektedir. Bu sebeplerdir ki anlaşmanın imzalanması ve ekiplerin çalışmaya başlaması ülkedeki gerilimi düşürmemektedir.

Sonuç

Ulusötesi şirketlerin hesap verilebilirliği 1970’lerden bu yana gündemde olan bir konudur. 1970’lerde Birleşmiş Milletler, OECD ve ILO gibi uluslararası örgütler bu meseleyle ilgilendiler ve yapılan girişimler genellikle sermaye ihraç eden ve sermayeyi kabul eden devletlerin çeşitli kaygı ve taleplerine cevap vermek amacını taşımaktaydı. Oysaki 1990’larda “ikinci dalga” olarak da tanımlanan Ulusötesi Şirketlerin insan haklarına yaklaşımlarına dair eleştiriler genellikle STÖ’lerden ve sendikalardan gelmiş ve bu doğrultuda uluslararası ağlar ve kampanyalarla etki kazanmışlardır. (De Schutter, 2006) Şirketlerin kabul ettiği tek taraflı kurumsal sosyal sorumluluk ilkeleri yükselen eleştirilere cevap olmaya çalışsa da tek taraflı sözlerden çift taraflı anlaşmalara doğru bir evrimin yaşandığı da görülmektedir. Bangladeş Anlaşması yaşanan felaketlerin de etkisiyle bu süreçte oluşan birikimin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Rajagopal (2003a) da özellikle 1999 Seattle Protestolarının ardından uluslararası hukukta ve iç politikada toplumsal hareketlerin öneminin ve ağırlığının arttığını savunmaktadır. Toplumsal hareketlerin güçlenmesi mevcut uluslararası sistemin meşruiyetinin ve etkinliğinin sorgulanmasına, küresel yönetim sisteminin tartışmaya açılmasına ve alternatif arayışlarının artmasına neden olmaktadır.

Bangladeş Anlaşması bu tartışmaları bir adım ileriye taşımaktadır. Neo-liberal küreselleşmenin yarattığı olumsuz sonuçlara karşı Bangladeş’te işçi sağlığı ve iş güvenliği kurallarının uygulanması için adımlar atılmıştır. Bu süreçle beraber açığa çıkan Anlaşma, Ulusötesi Şirketleri bağlayan yeni yaptırımlar belirlese de Anlaşmanın imzalanması Bangladeşli işçilerin temel hak taleplerini tatmin etmemiştir.

Bangladeş Anlaşması uluslararası çalışma yaşamında yereldeki toplumsal mücadelelerin küresel düzeyde dayanışma ağlarıyla birleşmesinin bir ürünü olarak Ulusötesi Şirketler açısından ilk kez yasal açıdan bağlayıcı bir anlaşmayı ortaya çıkarmış, ILO’ya da bir görev yüklemiştir. Ancak Anlaşmayı imzalayanların

öngördüğü süreç tekstil işçilerinin temsiliyetinde yaşanan sorunlar sebebiyle küresel yönetim anlayışına uygun işlemektedir. Bu da kısmi iyileştirmeler olmasına karşın mevcut düzenin yeniden üretilmesine sebep olmaktadır. Bu anlayışı güçlendiren ve müzakere sürecinde yereldeki işçilerin temsiliyetinin arka planda kalmasına neden olan bir diğer yaklaşım ise imzacı küresel sendikaların savunduğu sosyal diyalog anlayışıdır. Bir ideolojik yaklaşım olan sosyal diyalogçuluk Batı ve Orta Avrupa'daki çalışma hayatındaki korporatist sistemde uygulanabilir sayılsa da bu anlayışa evrensellik atfetmek ve Bangladeş gibi işçi hareketinin yasal kurumsallaşma sürecinden daha farklı bir örgütlenme modelinin olduğu ve farklı bir mücadele anlayışının takip edildiği ülkelerdeki sorunların çözümünde başarılı sonuçlar üretmesi zayıf bir olasılıktır.

Dolayısıyla küresel yönetişimci, sosyal diyalogcu anlayış sonucunda müzakere sürecinde yerel işçi iradesinin arka planda kaldığı anlaşılmaktadır. Ulusötesi Şirketleri masaya oturmaya zorlayan yerel işçi mücadelesi, yaşanan felaketler ve uluslararası kamuoyunun etkisi Bangladeş ve benzeri ülkelerde işçi sağlığı ve iş güvenliği ile temel sosyal haklar konusunda daha derinlikli bir siyasal perspektifi ve daha geniş kazanımları beraberinde getirebilirdi. Ancak bir uzmanlar komitesinin bina ve yangın güvenliği konusunda vereceği raporlar ekseninde bir yol haritası ortaya konulmuştur.

Bangladeş Anlaşmasının müzakere sürecindeki deneyimler benzeri sorunların yaşandığı ülkelerdeki mücadeleler açısından da önem kazanmaktadır. 2013 yılında başlayan ve günümüzde de devam eden Kamboçyalı tekstil işçilerinin gerçekleştirdiği genel grevler ile yerel mücadeleye destek veren küresel sendikalarla STÖ'lerin ulusötesi dayanışma kampanyaları buna örnektir. Bangladeş Anlaşmasını imzalayan Ulusötesi Tekstil İşçilerinin çoğunluğunun yer aldığı "Kamboçya sürecinde" bir yandan işçi hareketine önderlik eden çeşitli kurumların liderlerine yönelik tutuklamalara karşı çıkmış ve Kamboçya devleti tutuklu işçi liderlerini serbest bırakmayı kabul etmiş, diğer yandansa Ulusötesi Tekstil Şirketleri tedarikçi şirketlere ürün başına daha yüksek ücret ödeme sözü vererek işçilerin talep ettiği yaşam ücretine erişilmesini daha fazla mümkün kılmıştır. Kamboçya örneğinde yerel inisiyatifin ve taban mücadelesinin etkisinin daha etkin görüldüğü anlaşılmaktadır.

Bangladeş Anlaşması ve sonrasında Kamboçya örneğinde yaşananlar yerel işçi mücadeleleri ile ortaklaşan ulusötesi dayanışma kampanyalarının somut kazanımlara neden olduğunu göstermektedir. Bu somut kazanımlar Ulusötesi Tekstil Şirketlerinin tedarik zincirinde işçi sağlığı ve iş güvenliğinden ücret artışlarına ve kıdem tazminatlarının ödenmesinden sendikal hakların tanınmasına kadar bir dizi konuda yükümlülük altına girmesini sağlamaktadır. Ulusötesi Şirketlerin tarafsız, gözlemci rolü üstlenmesi veya ulusal yasalardaki yetersizlikleri vurgulaması kabul görmemektedir. Bu da emek hareketinin sendikal stratejilerini geliştirmekte, başvurdukları mekanizmaları çeşitlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Accord on Fire and Building Safety in Bangladesh, May 13, 2013, <http://www.bangladeshaccord.org/> Erişim Tarihi: 10.12.2013
- Ararat, M. and Bayazit M., (2009). “Does the adoption of codes of conduct marginalize labor unions? The case of Turkey’s garment industry”. Mallin, C. A. (Ed.) **Corporate Social Responsibility A Case Study Approach**. University of East Anglia, UK
- Boix, I., 2013, **En La Construcción del Sindicalismo Global**, FITEQA CC.OO, Madrid.
- De Schutter, Olivier, 2006, **The Challenge of Imposing Human Rights Norms on Corporate Actors**, Published by Hart Publishing, 2006
- Hammer, N. (2005). “International Framework Agreements: global industrial relations between rights and bargaining.” **Transfer: European Review of Labour and Research**. vol. 11 no. 4 511-530. ETUI, Brussels
- Marriott, Red. 20.11. 2013 **Highs and lows of a wage rise - the new garment minimum wage**, <http://libcom.org/news/highs-lows-wage-rise-new-garment-minimum-wage-20112013>
- Rajagopal, B., 2003, “International Law and Social Movements: Challenges of Theorizing Resistance”, **The Columbia Journal of Transnational Law**, Volume 41, Number 2.
- Rajagopal, B., 2003a, **International Law From Below, Development, Social Movements, and Third World Resistance**, Cambridge University Press
- Ratner, S. R., (2001). “Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility”. **The Yale Law Journal**, Vol. 111, No. 3, pp. 443-545. The Yale Law Journal Company, Inc. <http://www.jstor.org/stable/797542>. Accessed: 26/10/2011 15:41
- Santos, B. S., 2005, “Beyond Neoliberal Governance: The World Social Forum as Subaltern Cosmopolitan Politics and Legality”, **Law and globalization from below, towards a cosmopolitan legality**, ed. by Boaventura de Sousa Santos and Cesar Rodriguez-Garavito, Cambridge University Press
- Santos, B. S. ve Garavito, C. R., 2005, “Law Politics and Subaltern in Counter Hegemonic Globalization”, **Law and globalization from below, towards a cosmopolitan legality**, ed. By Boaventura de Sousa Santos and Cesar Rodriguez-Garavito, Cambridge University Press
- Shamir, R., 2005, “Corporate Social Responsibility: A Case of Hegemony and Counter Hegemony” **Law and globalization from below, towards a cosmopolitan legality**, ed. By Boaventura de Sousa Santos and Cesar Rodriguez-Garavito, Cambridge University Press

Stevis, D. (2008). **International Framework Agreements Between Unions and Multinationals: Corporate Social Responsibility or Social Regulation?** Paper presented at the 2008 Convention of the International Studies Association. San Francisco.

The Star, 22.10.2013. **Winnipegger Brad Loewen new chief inspector of 1,600 Bangladeshi factories**
http://www.thestar.com/news/world/2013/10/22/winnipegger_brad_loewen_new_chief_inspector_of_1600_bangladeshi_factories.html

Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkındaki New York Sözleşmesi,
<http://nasamer.ku.edu.tr/sites/nasamer.ku.edu.tr/files/mevzuat/conventions/tr/New%20York.pdf>, Erişim tarihi 30.09.2014

